

JAN OD KŘÍŽE – VÝSTUP NA HORU KARMEL *poznámky k životu a dílu¹*

1. Historický kontext

- siglo del oro, Kastilie je nejbohatší a nejživější část španělského panství (vedle Aragonu a později Portugalska), vedle zemědělských oblastí i velká města jako Burgos či Medina (trhy s vlnou), po období velkého hospodářského rozvoje úpadek (už v závěru života SJC)
- panování Karla V. a Filipa II. – starosti s Amerikou, zápas s Turky, protestanty, vzpoury v Belgii, hugenoti ve Francii, anglikáni..., vojska odčerpávají značnou část státních financí
- důraz na šlechtický původ a „rodovou čistotu“, vedle toho velká sociální emarginace ostatních kategorií
- mor, hladomory, průměrný věk života: 27 let, velká dětská úmrtnost (SJC bratr zřejmě umřel na následky hladu)

2. Život Jana od Kříže:

*1542 v roce velmi špatné úrody, epidemie kobylek, epidemie horeček. Narodil se ve Fontiveros, zhruba 50km od Avily, cca 5000 obyvatel. Otec Gonzalo de Yepes tkadlec, matka Catalina sirotec, chudá Toledanka, pracovala s hedvábím a plátnem, značná chudba. SJC pokřtěn Jan (Křtitel), brzy mu umírá otec i bratr Luis, matka s dětmi bezvysledně hledá oporu u příbuzných, 1548 se stěhují do Arévala (30km od Fontiveros, SJC bratru Fraciscovi je už 18 let), v 9 letech další stěhování – Medina del Campo, kde bude žít až do svých 22 let (místo, na kterém žil nejdéle). SJC můžeme považovat za „sociální případ“ ve smyslu dítěte, které díky pomoci sociálních struktur tehdejší společnosti dokázalo přerůst své sociální prostředí, jako jedno z mála. Až do cca 16-17 let navštěvoval tzv. kolej dětí doktríny, kde se mj. vyučil řemeslům, ale zřejmě jim nebyl nijak zvlášť nakloněn, snaha moci se věnovat studiu

Studoval na jezuitské koleji v Medině, kde podle nové jezuitské *ratio studiorum* (latina, gramatika, rétorika atd.) předkládány soudobé poznatky vědy včetně kopernikovských teorií atd. Jan zde jako externí student, přitom pracoval ve špitále s pohlavně přenosnými nemocemi (očekávalo se, že pokud bude studovat, bude to proto, aby se stal tamějším kaplanem nemocných). Byl také ministrantem a poslíčkem augustiniánských mnišek v Medině.

1564: Janův bratr píše: „Jeho zrak spočinul na karmelitánském řádu. Ve velké tajnosti se odebral do kláštera sv. Anny karmelitánů v Medině a požádal o karmelitánský hábit. Tamní převor a bratři mu ho ihned s velkou radostí oblékli.“

¹ jde o pomocný materiál k večerům četby, které probíhaly na pražském Karmelu Edith Steinové v r. 2011/2012. Životopisné údaje jsou čerpány zejm. z kolektivního díla *Dios habla en la noche. Vida, palabra, ambiente de San Juan de la Cruz*. Madrid 1990, z úvodům k *Juan de la Cruz, Obras completas*. Ed. Eulogio Pacho. Burgos, 1998; dále F. Ruiz, *Introducción a San Juan de la Cruz. El escritor, los escritos, el sistema*. Madrid, 1968; Aut. kol., *Introducción a la lectura de San Juan de la Cruz*. Salamanca 1991. Další literatura k prohloubení studia je k dispozici v samostatném souboru.

1564-1568: studium v Salamance. Tamější univerzita tehdy patřila k nejslavnějším. V Janově době na ní studovalo 1900 studentů kanonického práva, 750 studentů teologie, 700 právo, 200 medicínu, 9000 umění a filozofii, 2000 jazyky. Téměř 200 z nich bylo OP, ale také OF, OA, Ocarm, ASB, mercedáři, trinitáři, premonstráti, jeronymité, řeholní kanovníci... (srov. F. Ruiz, Dios habla, 75: „Letos (1569) téměř 600 z nejlepších studentů vstoupilo do různých přísných řádů, mnozí z nich k bosým.“). 1567 jmenován prefektem studentů (obvykle nejnadanější student, měl roli asistenta přednášejícího)

SJC řeholní život v té době (dobová svědectví): sklon k přísnosti, mnoho hodin v cele, v modlitbě, vyhledává nepohodlí, tvrdé lůžko, posty atd., 1567 cosi jako krize povolání: navenek nevíme o žádných problémech, nezdá se, že by salamanští bratři žili zvláště uvolněně, tj. těžko hledat problém v jeho prostředí, spíš se zdá, že cosi jako osobní deziluze z neschopnosti dojít k syntéze mezi kontemplativním ideálem a životní realitou studenta a případně učence. Hledá sebe sama v kartuziánském ideálu (odejít tam, kde se zdají být lepší podmínky k tomu, abych uskutečnil ideál, ke kterému se cítím být povoláný?). Přesto se nechává vysvětit v Salamance na kněze, první mši slaví v Medině.

Na konci léta 1567 **setkání s Terezií Avilskou**: debata o tom, co dál, nabídka založit reformovanou mužskou větev Karmelu (se svolením generála řádu otce Rossiho, musí se ale souhlasně vyslovit i provinciál současný a předchozí).

1568 SJC dokončil teologická studia, nové setkání s Terezií v Medině, spolu s o. Antoniem Herediou se stěhuje do Duruela. Předtím ho s sebou Terezie bere na dvou měsíční cestu z Mediny do Valladolidu, aby ho uvedla do logiky své reformy.

Život v Duruelu: modlitba, ale i apoštolát (po okolí, svátosti), 1569 vzniká klášter v Pastraně, kam přijatí dva italští poustevníci, 1570 sem přichází SJC jako cca novicmistr (tehdy už 15 členná komunita!), dál různá místa působení a různé role: formátor, zpovědník, ...

1575 **roste napětí mezi bosými a obutými karmelitány**, na generální kapitole karmelitánů v Piacenze na základě rozporupných informací má být vyslán do Španělska vizitátor a kláštery bosých založené bez svolení generála mají být zrušeny, Terezie internována v klášteře, který si vybere.

Už v prosinci 1575 SJC a další bratr avilským převorem karmelitánů uvěznění (převezení do Mediny), ale díky zásahu nuncia (Ormanetto) osvobození; příkaz, aby mnišky ve Vtělení, kde sídlila Terezie, zpovídali jen bosí, Terezie píše stížnost generálovi řádu, Gracián jmenován apoštolským vizitátorem (ze strany nuncia)

1576 svolána kapitola bosých do Almodóvaru – cosi jako protestní kapitola proti Piacenze, SJC se ale má zřítí své vikářské funkce a zpovědní služby ve Vtělení (tím směrem největší kritika ze strany obutých), Terezie mezitím odcestovala zakládat do Toleda (až do léta 1577), SJC dál u mnišek, tehdy asi vznikl obrázek Ukřižovaného

Situace kulminuje kolem voleb nové převorky kláštera Vtělení v r. 1577: Terezie v té době sídlí u sv. Josefa, její úřad ve Vtělení skončil před třemi lety, jenže sestry si ji proti vůli generálního vikáře Jeronýma Tostado volí opět za převorku. Nátlak obutých otců pochopitelně sílí, s tím roste i odpor mnišek kvůli vměšování do záležitostí kláštera. Zpovědníci kláštera Vtělení nejprve vypovězeni a konečně 3.-4.12.1577 uvěznění (Jan v toledském klášteře, o. Germano jinde). V pozdaí problém jurisdikce: SJC ve Vtělení

zůstal na příkaz nuncia a apoštolského vizitátora – obutými bratry ale považován za neposlušného a bouřícího se bratra. Navíc došlo k výměně nuncia, nový (F. Sega) už není na straně bosých karmelitánů.

Po SJC se žádá veřejné zřeknutí se reformy řádu, návrat k oděvu a zvykům obutých karmelitánů (kdyby se jedna z hlavních postav reformy vzdala, ...). SJC ale nařknutí z neposlušnosti hájí obhajobou poslušnosti: jednali jsme v souladu s vyšší instancí (nuncius a vizitátoři), která stojí nad řádovým vedením. Protože setrvává ve svém postoji, je umístěn do řádového vězení (běžné vybavení dobových klášterů).

Dokud otec Germán neuprchl z vězení, pobýval i Jan v solidnější cele, poté umístěn do jakési komory bez oken, která sloužila za toalety pro vzácnější hosty kláštera. Jediný sluneční svit tu pronikal skrz čtyři prsty širokou škvíru vysoko ve zdi. Za trest smí u sebe mít jen breviář, oděv bez kapuce a škapulíře, o chlebu, vodě a 2 sardinkách denně, 3x týdně půst o chlebu a vodě + bičování před shromážděnými bratry. K tomu zneklidňující zprávy o likvidaci klášterů reformy. Proto SJC připravil útěk z vězení, který se mu v srpnu 1578 podařilo uskutečnit.

Ve vězení zřejmě vznikly následující texty: *In principio, Fuente, Adonde te escondiste, Super flumina Babylonis.*

1579 odchází s dalšími třemi bratry založit klášter El Calvario (u Baezy), SJC má v Baeze velký ohlas jako doprovázející i jako teolog a formátor studentů.

Zatím na úrovni řádu další setkání připravující formální oddělení bosých karmelitánů (už 1580 papež Řehoř XIII. povolil bosým autonomní provincii). SJC zvolen jedním ze čtyř definitorů, Gracián provinciálem. Vznikají nové konstituce pro bratry i mnišky, nové kláštery bratří, připravují se misie v Kongu. Jan (nerad) zůstává v Andalusii, Gracián zamítá jeho i Terezinu prosbu, aby se mohl navrátit do Kastilie.

Poslední léta Janova života poznamenají pokusy bosých karmelitánů přenést řádové vedení z Madridu (kde se pokouší život řádu ovlivnit šlechta) do Segovie. 1588 se v Madridu konala generální kapitola, na které ustaven kolegiální organismus vedení řádu: generální vikář a šest konzultorů + čtyři definitoři. Mikuláš Doria zvolen vikářem, Jan prvním definitorem (zastupuje Doria, když ten je na cestách). Doria se pokusil zpřehlednit dosavadní dost nepřehlednou organizaci řádového života, nahradil proto solitérní styl řízení Graciána jiným. Gracián a spolu s ním část mnišek se staví proti, píše konzultě listy (s dnes těžko pochopitelnými motivy obav). Doria je naopak zastáncem jednoty („Tam se daří, kde se lidé shodnou na společné věci,“ stojí pečeti jeho konzultu). Doria víc než Gracián lpí na pravidlech, svůj vstup do úřadu ohlašuje výrokem, že bude „napravovat, co pokazil jeho předchůdce“ (= Gracián). Gracián na kapitule obviňuje představené a když mu není svěřena oficiální funkce, začíná psát vzpomínky, dopisy, rady... kde nešetří velkou kritikou konzultu. Píše do Říma, ovlivňuje mnišky (straší je tím, že jejich záležitosti budou muset znát všichni v konzultě, zatímco dřív stačil provinciál). Mnišky r. 1590 dostaly z Říma povolení, aby se jimi zabýval speciální konzultor a sám generální vikář. Doria je vývojem záležitostí natolik rozhněván, že mj. vylučuje (1592) Graciána z řádu. Než k tomu došlo, snažil se vystoupit na obhajobu Graciána i mnišek také Jan od Kříže.

Jan jako první definitor sídlí v Segovii, kde je i převorem, 1591 mu končí „volební období“ – podle nových konstitucí z r. 1590 nesmí být znovu zvolen. V létě 1591 se v Madridu konala nová kapitula, Jan skutečně odstupuje ze všech úřadů a je určen za „velitele“ misijní výpravy 12 bosých bratří do Mexika. Zřejmě nešlo o jeho potrestávání, vždyť jak říká svědek jeho procesu blahořečení: Jan, „aby měl klid od takových řečí, co se

vedly na kapitole, šel by rád třebaš i do Indie.“ Přesto i Janův důvěrník z období této kapituly, fra Jan Evangelista, bylo mexické posláni považováno za pokus odstranit Jana ze sféry vlivu. Když se ozřejmilo, že Jan sice hájil Graciána a mnišky, ale neměl žádný podíl na jejich korespondenci s papežem, Doria sám se snažil Jana vrátit jako představeného do Segovie. Jan ovšem zvolil ústraní a odchod do komunity, kde mohl více prostoru než učitelské a vůdcovské činnosti věnovat modlitbě. Poslední období jeho života (umírá ve svých 49 letech v klášteře v Ubedě) dobře vystihuje jeden z jeho známých výroků: „Kde není láska, zasej lásku a sklidiš lásku.“

Dílo:

Důležitou roli v Janově tvorbě mělo jeho dloholeté působení jako formátora a duchovně doprovázejícího. Podle slov svědků Jan od Kříže uměl velmi dobře naslouchat, stačilo mu málo, aby druhého pochopil a vzbudil v něm důvěru. Při rozhovoru směřoval ke konkrétním věcem, dokázal být přesvědčivý, svým příkladem strhával další. Byl svými souputníky považován za živý příklad „duše, která kráčí v lásce, neunavuje druhé a sama se neznává.“

Podstatnou roli hrála zřejmě i zkušenost toledského věznění, někteří badatelé hovoří o jakémsi „chvalozpěvu na Boha“, který vytryskl právě z této zkušenosti mlčení a nemožnosti mluvit s druhými lidmi. Ve vězení Jan zaznamenal své verše do seštitku, který byl posléze přepsán sestrami v Beas.

Právě v Andalusii začíná psát, jakoby terpve tehdy a tam našel motiv a příležitost k psaní. Mnišky v Beas na něj naléhaly, aby sepsal, co je učí ústně, aby tak měly možnost se vracet k jeho slovům – Jan tedy začíná psát nejprve drobné rady pro konkrétní osoby („čtete si to často“ radí komusi). V Beas Jan doprovází, zpovídá, píše, ale také pracuje na zahradě, zedničí, pečuje o kostel – jeho psaní je zakořeněné v této velmi různorodé a praktické životní náplni. Velké spisy dokončí o deset let později v Granadě.

Krátké spisy:

1. OBRÁZEK HORY DOKONALOSTI, „Hora Karmel“, obrázek s komentářem představuje syntézu cesty dokonalosti. Zachovalo se řada různých kopií obrázku určených různým adresátům. Mají velmi malý formát, aby mohly být vloženy do knížky, do breviáře. Důležité si uvědomit čtyři základní prvky obrázku: vrchol a střed hory je Bůh, tam on sídlí obklopen ctí, dary a plody Ducha sv. (nejde tedy jen o cestu, důležitý je i cíl: sjednocení s Bohem); dvě široké boční cesty po svazích hory (cesta pozemských a cesta nebeských dober) jsou obě slepé, žádná z nich není lepší; uprostřed – tj. nikoliv extrém, ale střední cesta! – vede stezka přímo vystupující ke spojení s Bohem, oporou na ní je 7X nic (nejde o odmítání hodnot, srov. 1V13,2V7); dole je série výroků, které říkají, jak vystoupit až nahoru onou střední cestou, v postoji víry, naděje a lásky.

2. RADY ŘEHOLNÍKOVI – pro toho, kdo se chce vystríha nejčastějších nebezpečí na cestě řeholního života, věnovány bratrům na Kalvárii a sestram v Beas. Sledují tradiční schéma běžných řeholních chyb a jejich nápravy: varování před nebezpečím světa, d'ábla a smyslů (emoční závislostí a závislostí na lidem, pokušení následovat zdánlivé hodnoty a potřeby a konečně stanovit si falešnou hierarchii hodnot podle vlastní chuti).

3. VÝROKY O SVĚTLE A LÁSCE – sbírka výroků, cca 200 v různých rukopisech

4. LISTY

Ostatní spisy:

v Granadě vznikají Janovy čtyři velké komentáře (jaro 1588 s odchodem z Granady dokončeno veškeré Janovo dílo, krom listů).

VÝSTUP NA HORU KARMEL

TEMNÁ NOC

DUCHOVNÍ PÍSEŇ, redakce A/B

ŽIVÝ PLAMEN LÁSKY, redakce A/B

VÝSTUP NA HORU KARMEL

diptych, neoddělitelný od Temné noci – komentuje tytéž verše, počítá s tímtéž náčrtem hory, věnuje se stejným tématům: sjednocení s Bohem, připodobnit se Kristu, očišťování na duchovní cestě. Symbol hory, noci, výstupu/cesty.

ke vzniku: začíná psát 1578-9 na El Calvario, pak v Baeze, „dokončil“ snad 1584 v Granadě (V ani N nejsou dokončené, V končí v půlce věty!). Originál rukopisu se nedochoval.

Čím se V a N liší: perspektivou. Výstup se věnuje více lidskému úsilí na duchovní cestě, jeho iniciativě a nesnázím, Noc představuje spíše pasivní očekávání, mlčení a asmotu na této cestě.

Členění na kapitoly pochází od SJC (platí po Výstup, ne pro Noc).

členění:

I. kniha – 15 kapitol

II. kniha – 32 kapitol

III. kniha – 45 kapitol

jasné je zejm. členění podle teologálních ctností, víry, naděje a lásky, které očišťují „duchovní mohutnosti:

víra - rozum
naděje - paměť
lásky - vůle